

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/2 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/B1342V3SI2Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

Махсус сон

№ S/2 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Рахманова Мавлуда Эркин қизи СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ССРГА ХАЛҚЛАРНИ МАЖБУРИЙ КЎЧИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	9-16
Икромжонов Акмалжон Махмуджонович ФАХРУДДИН ЎЗЖАНДИЙ ЯШАГАН ДАВРДА МОВАРОУННАҲР ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВАЗИЯТ ВА ИЛМ ФАН РИВОЖИ.....	17-25
Холдоров Зоҳиджон Валижон ўғли ТУРКИСТОН ЛЕГИОНИНИНГ ТАШКИЛ ТОПИШИ ТАРИХИДАН.....	26-34
Хамидова Дилфуза Улуғбек қизи НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС ИЖОДКОРЛАР НИГОҲИДА.....	34-41
Nag'ashboyev Qazbek Bozorboy uli SULTON RAHMONOV – SAYYORANING ENG KUCHLI ODAMI.....	42-49
Махмудов Махмуд Авазович ЯНГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ ШАРОИТИДА ДЕҲҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ ТАБАҚАЛАШУВИ.....	50-58
Mamatov Bektosh Tolibjon o'g'li YALANGTO'SH VANODIR VA ASHTARXONIY HUKMDORLAR.....	59-66

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Muminova Elnoraxon Abdukarimovna “YASHIL” IQTISODIYOTGA O'TISHNING HORIJY TAJRIBALARI.....	66-75
Файзуллоев Мирсаид Шухратович СОЛИҚ НАЗОРАТИ ТИЗИМИДА КАМЕРАЛ СОЛИҚ ТЕКШИРУВЛАРИНИ ЎТКАЗИШ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ.....	76-85
Кахарова Нилуфар Эркинжоновна ОКР МЕТОДОЛОГИЯСИ ХАҚИДА ТУШУНЧА, МАҚСАДИ, АФЗАЛЛИГИ, ЖАРАЁНДАН КУТИЛАДИГАН НАТИЖАЛАР.....	86-91
Насруллоев Ҳаётжон Хабибуллоевич СОЛИҚ МАЪМУРЧИЛИГИГА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ СОЛИҚ БАЗАСИНИ КЕНГАЙТИРИШ ЙЎЛЛАРИ.....	92-99
Rahmonov Mirvoxid Rajabovich HUDUDNING INVESTISION JOZIBADORLIGI OMILLARINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH.....	100-107
Насруллоев Ҳикматулло Хабибуллоевич ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ УЧУН ЗАМОНАВИЙ РАҚАМЛИ ЕЧИМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	108-115
Тоштемиров Шохруҳ Тошпўлатович ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ КАПИТАЛ ВА УНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ.....	116-120

Насимов Равшанжон Азимович МАМЛАКАТИМИЗДА СОЛИҚ ЮКИНИНГ СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	121-130
Nabieva Nilufar Muratovna MARKETING AUDIT AND ITS IMPACT ON IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE COMPANY.....	131-139
Отамуродов Нуриддин Нажмиддинович КИЧИК ВА ЎРТА БИЗНЕС ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ COVID-19 ИНҚИРОЗ ДАВРИДА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА СОЛИҚҚА ТОРТИШ МАСАЛАЛАРИ	140-148
Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li TO'G'RIDAN – TO'G'RI HORIJYIY INVESTITISYALARNI JALB QILISHDA MAMLAKAT XATARLARINI KAMAYTIRISH.....	149-155
Yusupov Farruxbek Farxodovich O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOLIQ MA'MURCHILIGIDA SOLIQ TO'LOVCHILARGA XIZMAT KO'RSATISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	156-162
Kunduzova Kumrixon Ibragimovna KICHIK BIZNES KORXONALARIDA MOLIYAVIY REJALASHTIRISH VA BYUDJETLASHTIRISHNING XUSUSIYATLARI	163-172
Зиёдинова Нилуфар Зариф қизи ИНВЕСТИЦИОН ҚАРОРЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИШДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАРНИНГ ЎРНИ	173-179
Насимджанов Юнусжон Зоҳидович МАМЛАКАТИМИЗ ҲУДУДЛАРДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ТОВАР ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ ЕР СОЛИҒИ МАЪМУРЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	180-187
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
Ҳакимов Акмалжон Мирзағаниевич ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ГНОСЕОЛОГИК МОҲИЯТИ	188-192
Холмирзаев Нодиржон Низомжонович УРБАНИЗАЦИЯ СОҲАСИДАГИ ДАВЛАТ СИЁСАТИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ	193-198
Voboqulov Abror Abdug'ani o'g'li “OPEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE GPT” TIL MODELINING FALSAFIY Tahlili	199-204
Ялгашев Бунёд Махмудович САМАРҚАНД ВОҲАСИ ЭТНИК ГУРУҲЛАРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА УЛАРНИНГ ЯШАШ ТАРЗИ	205-213
Safarov Maqsudali ABU BAKR AR-ROZIYNING “TIBBI RUHONIY” (RUH TIBBIYOTI) ASARIDA G‘AZABNI VA INSONNING O‘Z KAMCHILLIKLARINI BARTARAF QILISH HAQIDA MULOHAZALAR	214-219
Сохибова Лола Жонибоевна ШАХС МАДАНИЙ САВИЯСИ – МАДАНИЙ РИВОЖЛАНГАНЛИК ИФОДАСИ	220-224

Адашова Махсума Махмудбоевна
ИМОМ АБУ МАНСУР МОТУРИДИЙ ВА МОТУРИДИЙЛИК ТАЪЛИМОТИ – ДУНЁ
ОЛИМЛАРИ НИГОҲИДА.....225-231

Mukhammediyarova Akhmaral
PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF NOOSPHERIC DEVELOPMENT IN THE
ECOLOGICAL AND GLOBAL SECURITY SYSTEM.....232-239

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Tilovov Ozod, Isoqulova Gulxon
FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA SONLARNING QO‘LLANILISHI VA ULARNING RAMZIY
MA‘NOLARI.....240-245

Surmilova Elena
GENDER STUDIES IN LINGUISTICS AND THEIR APPLICATION IN ENGLISH LANGUAGE
TEACHING246-252

Олимова Дилафрузхон Бахтиёржон қизи
ТИЛШУНОСЛИҚДА БАҲО КАТЕГОРИЯСИ ВА УНИНГ ЎРГАНИЛИШИ253-257

Djurayev Dilshod Mamadiyarovich, Radjabova Madinabonu Raimovna
XITOIY TILI GRAMMATIKASIDAGI “NATIJA TO‘LIQLOVCHISI (结果补语)”258-262

Azzamov Yusufjon Radjaboy o‘g‘li, Jo‘rayeva Xayriniso Shavkat qizi
EKOJURNALISTIKANING QO‘LLANILISH KATEGORIYALARI263-268

Fillipova Olga Igorevna
CONVERGENCE OF STYLISTIC DEVICES AS A CATEGORY OF REDUNDANCY.....269-278

Ismoilova Dilorom Rustamjon kizi
LEXICAL UNITS OF THE SEMANTIC FIELD “MURDER”279-285

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Ильясов Баходир Ильясович
ELEKTRON DAVLAT XIZMATLARINI KO‘RSATISHNING TASHKILY-HUQUQIY MEKANIZMI VA
UNING RIVOJLANISH YO‘LLARI286-293

Чориева Хуршидабону Хуррам қизи
ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ФУҚАРОЛАР ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИНИНГ
ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ИШТИРОКИ294-299

Хаётов Анвар Хусанович
ХАЛҚАРО ОЛИМПИА ҚЎМИТАСИНИНГ МУХТОР МАҚОМИ ВА ТУРЛИ ҲУҚУҚ
СУБЪЕКТЛАРИ БИЛАН МУНОСАБАТЛАРИ300-307

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Журабекова Хабиба Мадаминовна
РЕЧЕВАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР КОММУНИКАТИВНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ308-315

Tursunova Aziza Xoshimovna WEB TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BILIMNI NAZORAT QILUVCHI DIDAKTIK VOSITALAR YARATISH USULLARI	316-321
Oblanazarov Faxriddin Asadovich FUTBOLCHILARNI TAYYORLASHDA TA'LIM VA MASHG'ULOTNING ASOSIY QONUN- QOIDALARINI AMALGA OSHIRISH	322-329
Isroilova Dildora Muxtarovna, Solijonova Dildora Ulugbekovna IJTIMOIY-SIYOSIY MATNLAR TARJIMASINI O'QITISHDA LINGVOMADANIY OMILLARNING O'RNI	330-335
Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li MAKTAB O'QUVCHILARI HUQUQIY TA'LIM – TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILGAN TAJRIBA SINOV ISHLARI NATIJALARINING PEDAGOGIK TAHLILI	336-342
Jurayev Bobomurod Tojiyevich SHARQDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING MAYDONGA KELISHI VA RIVOJLANISHI	343-350

09.00.00-Фалсафа фанлари

Ялгашев Бунёд Махмудович
ЎЗМУ тадқиқотчиси

САМАРҚАНД ВОҲАСИ ЭТНИК ГУРУҲЛАРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА УЛАРНИНГ ЯШАШ ТАРЗИ

Аннотация. Мазкур маолқада Самарқанд воҳасида қадимдан яшаб келган туркий ва туркий бўлмаган қабилаларнинг тарихи, уларнинг воҳадаги турмуш тарзи ҳамда уларнинг ўзаро маданий алоқалари таҳлил қилинган. Шунингдек, бугунги кундаги Самарқанд воҳаси этномаданиятида ўзининг маданий ва ижтимоий таъсирини сақлаб келаётган тожик ва эроний миллатларининг тарихи ва маданияти ўрганилган.

Калит сўзлар: Зарафшон воҳаси, сўғд, ос, алон, найман, манғит, кўнғирот, вахтамғали, тожик, эроний.

Ялгашев Бунёд Махмудович
научный сотрудник УзМУ

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП САМАРКАНДСКОГО ОАЗИСА И ИХ ОБРАЗ ЖИЗНИ

Аннотация: В данной статье анализируется история тюркских и нетюркских племен, их образ жизни в оазисе, их взаимные культурные связи. Также были изучены история и культура таджикского и иранского народов, которые и сегодня сохраняют свое культурное и социальное влияние в этнокультуре Самаркандского оазиса.

Ключевые слова: Зерафшанский оазис, согд, ос, алон, найман, мангит, кунгират, вактамғали, таджик, иран.

Yalgashev Bunyod Makhmudovich
Researcher of UzMU

ORIGIN OF THE ETHNIC GROUPS OF THE SAMARKAND OASIS AND THEIR WAY OF LIFE

Annotation: This article analyzes the history of the Turkic and non-Turkic tribes, their way of life in the oasis, their mutual cultural ties. The history and culture of the Tajik and Iranian peoples were also studied, which today retain their cultural and social influence in the ethnic culture of the Samarkand oasis.

Keywords: Zerafshan oasis, sogd, os, alon, naiman, mangit, kungirat, vaktamgali, tajik, iran.

DOI: <https://doi.org/10.47390/B1342V3SI2Y2023N26>

Кириш

Жаҳондаги барча халқлар ва элатлар мураккаб этник жараёнларни бошдан кечирганлар. Чунки ҳар бир этнос узоқ тарихий давр давомида турли элатлар билан алоқада, баъзан бир жойдан иккинчи жойга кўчиб, бошқа этнослар билан аралашиб,

уларни ўзига сингдириб ёки таркибий қисм қилиб олиш натижасида шаклланган. [7; 10-б.] Марказий Осиё халқларининг этногенезиси мураккаб ва кўп қатламли бўлиб, у ушбу ҳудуднинг тарихий ономастикасида ўз аксини топган. Марказий Осиёда яшовчи ўзбеклар, тожиклар, қирғизлар, қozoқлар, туркманлар, қорақалпоқларнинг шаклланишида умумий қадимий этномоник компонент мавжуд бўлиб, унинг баъзи белгилари ҳозирги давргача сақланиб қолган. [12; 38-б.]

Ўзбек халқи этник бирликлари ҳам асрлар давомида шу тахлит ривожланиб келган. Ушбу жараён Зарафшон воҳасида ҳам ўзига хос хусусиятларга эга. Воҳада этник бирликлар яшаш тарзига кўра қурама жойлашган. Ҳар бир этник гуруҳ ўзига хос миллий маданияти, урф-одати, хўжалик машғулооти ва кўп асрлик тарихига эга. Зарафшон Ўрта Осиёнинг марказий қисмида, Туркистон-Оқтоғ билан Зарафшон тизмалари орасида жойлашган кўндаланг водий ҳисобланади. Ўрганилаётган ҳудуд асосан бугунги кундаги Самарқанд вилоятига тўғри келади.

Материал ва методлар

Археологик маълумотларга кўра, Зарафшон водийси тош давридан оқибтидоий аждодлар томонидан ўзлаштирилган. Бунга водийнинг серунум тупроғи, мўътадил иқлими ва яшаш учун қулай шароити сабаб бўлган. Ургут тоғларидаги Омонқўтон, Булунғур туманидаги Қўтирбулоқ, Нарпайдаги Зирабулоқ, Самарқанд шаҳридан топилган ибтидоий одамлар манзилгоҳларини келтириш мумкин. Қолаверса, Зарафшон водийсининг бир неча жойларида бронза даври манзилгоҳлари ҳам мавжуд.

Маҳмуд Кошғарий (XI аср) ўзининг «Девони луғотит турк» асарида Афросиёб ва Самарқанд ҳақида қуйидагича ёзади: «Туркларнинг улуғ хони Афросиёбни Тунга Алп Эр деб атар эдилар. Йўлбарс каби кучли, баҳодир одам демакдир» Қанд-ўғизлар ва улар билан яқин турувчилар тилида қишлоқ, кўпчилик турклар наздида эса вилоятдир. Шунинг учун Фарғонани Ўзкент – ўз шаҳримиз дейдилар. Самарқандни катталиги учун Семизқанд – семиз шаҳар дейдилар. Буни форсийлар Самарқанд тарзида қўллайдилар». Яна бир жойда: «Самарқанд энг эски шаҳардир. Унинг асл номи Семизқанд – катта шаҳар демакдир», – деб ёзади. «Девон»нинг биринчи жилдида Баласоғун шаҳрини таърифлар экан, муаллиф қуйидагиларни ёзади: «Баласоғун энг катта шаҳарлардан бири эди. Халқи ҳам туркий, ҳам суғдча сўзлашур эди. Эски номлари Кўз урду ва Кўз улус. Бухоро, Самарқанддан кўчиб борган суғдоқлар Баласоғунда жойлашиб қолган ва туркийлашиб кетган эдилар». Кўринадики, туркийлар, жумладан, ўзбеклар жуда қадимги халқлардан ҳисобланади. [15; 36-б.]

Самарқанд аҳолисининг этник таркиби бир неча хилма-хил қатламлардан келиб чиққан бўлиб, уларнинг энг қадимийлари суғдлар бўлиб, уларнинг тили эроний гуруҳига мансуб. Бу ерда ўз тилларини ўтқазган бошқа этник гуруҳлар вакиллари – араблар, мўғуллар, туркий кўчманчилар шаҳарни бир неча бор босиб олишларига қарамай, самарқандликлар ўз аждодлари тилини сақлаб қолишга ва ҳимоя қилишга муваффақ бўлдилар.

Самарқанд вилояти этноним ва этноойконимларининг таҳлили билан шуғулланган А.Турабов маълумот беришича, Ўрта Осиё ва Қозоғистоннинг қадимги шарқий эрон тил гуруҳига мансуб халқ номи билан аталган Сўғд, Сўғдиёна, Сўғдиён жой номлари мавжуд бўлган. [13; 51-б.]

Сўғд этноними ҳақида олим Ҳ.Ҳасанов шундай ёзади: “Сўғд – бу ……

- 1) Сўғдиёна – умуман Зарафшон водийси;
- 2) Сўғдни икки районга бўлганлар: Сўғди Бухоро / Бухоро ва Қашқадарё водийси ва Сўғди Самарқанд (Самарқанднинг шарқий қисми);
- 3) Сўғд дарёси – Зарафшон”. [17; 81-б.]

Сўғдийларнинг асоси сакларнинг кўчманчи ва ўтроқ қабиласидан иборат бўлган. Сўғдийлар Қашқадарё ва Зарафшон дарёлари ҳавзаларидаги тарихий вилоятда яшаганлар. Турли урушлар ва босқинчиликлардан сўнг, XI асрга келиб, Еттисувда яшаган сўғдийлар туркий халқларнинг кийим-кечак ва урф-одатларини қабул қилганлар. Улар ҳам сўғдий, ҳам туркий тилда сўзлашганлар. Кейинчалик сўғдийлар туркий этник муҳитга сингиб кетиш жараёни юз берган.

Айрим ёзма манбалардан маълум бўлишича, Самарқанд этномаданиятини шаклланишида туркий қавмлардан бўлмаган **ослар, алон** қабилалари ўз ҳиссаларини қўшган. Шунингдек, сўғд, массагет, сак қабилаларининг бир-бири билан аралашиб кетганлиги маълум. Тарих саҳнасидан тушиб кетган бу этник гуруҳлар ўтмиш Самарқанд воҳа маданиятини яратишда иштирок этган.

Хусусан, ос қабиласи ҳақида биринчи бўлиб, Абу Райҳон Беруний асарларида маълумот бериб ўтилган. Алон ва ос қабилалари эрон халқлари уруғидан бўлиб, ўзбек ва қорақалпоқ халқлари таркибида учрайди. Худди шу маълумотни этнолог С.Байчаров томонидан тасдиқланади. Унинг маълумотига кўра, Амударё ўз оқимида тўсиқларга учраб, чап томонга – қипчоқлар юртига оқа бошлагач, бу ерда яшовчи аҳоли Хазар денгизи қирғоқларига кўчиб ўтган. Унинг ёзишича, бу қабилалар алон ва ос этнослари бўлган. Топоним этник ном асосида шаклланган. Ос (ас) - туркий бўлмаган қабилалардан бири, яъни эрон халқлари вакиллари эди [2; 279-289-с.], лекин ўзбек ва қорақалпоқ халқлари этник гуруҳларида ҳам учрайди. Бундан ташқари, олим В.Радлов Ос этнонимининг шаклланиши ва келиб чиқиши ҳақида турли фикрлар мавжудлигини таъкидлайди. Яъни, баъзи тадқиқотчилар ёзганидек, “Ос - осетин халқининг авлодлари бўлган аланлар қабиласининг номидир” – деб ёзади. [10; 533-с.]

Шунингдек, Самарқанд воҳаси этномаданиятига ўз ҳиссасини қўшган **алон** қабиласи II – IX асрларда Қуйи Волга, Жанубий Ўрол, Дон, Шимолий Каспийда яшаган. **Алон** қабиласи Ҳинд-Европа тилларининг Эрон тармоғига мансуб тилда сўзлашган. Алонлар IV асрда хунлар, VI асрда аварлар томонидан қаттиқ зарбага учрайди. Уларнинг бир қисми Ғарбий Европа ва Шимолий Африкага бориб ўрнашади. VII-X асрларда Хазар подшоси ҳукмронлигида бўлади. Бу даврда алонлар Хазар ҳоқонлиги, Византия ва Араб халифалигига қарши курашади. Шу даврда алонларнинг бир қисми Мовароуннаҳрга келиб ўрнашган. Алонлар осетин халқининг бевосита аждоди бўлиб, улар Шимолий Кавказнинг маҳаллий аҳолиси этногенезида ҳамда маданиятининг вужудга келишида муҳим рўл ўйнаган.

Муҳокама

Ҳозирги кунда Зарафшон воҳаси, хусусан, Самарқанд вилояти бўйлаб, Махмуд Қошғарий ўз асарида таъкидлаб ўтилган 92 ўзбек қавмининг деярли барча уруғлари истиқомат қилишади. Зарафшон (Миёнқол) воҳаси ўзбек халқи этник гуруҳларининг шаклланиш тарихини ўрганган тадқиқотчи Н.Элмуродовнинг маълумотига кўра, бу уруғларнинг туманлар кесимида тарқалиши ва уруғ номларининг этимологияси таҳлилига кўра найман уруғи ўн уч туманда, туркман, хўжа ва эшонлар тўққиз туманда,

манғит ва хитой уруғлари саккиз туманда, қипчоқ, сарой, баҳрин, беклар этник гуруҳлари еттита туманда, минг, барлос, қирқ этник гуруҳлари олтита туманда, туёқли, мўйтан этник гуруҳи бешта туманда, бурқут, араб, қиёт этник гуруҳлари тўртта туманда истиқомат қилишади. [16; 51-53-б.]

Шунингдек, қорақалпоқлар ҳам беш аймақ (қорақўйли, қора сингир, оймовут, истек, очамайли)дан иборат бўлиб, уларнинг бир қисми Самарқанднинг шимолида Оқтепада яшашади.

Найманлар Зарафшон воҳаси, хусусан, Самарқанд вилоятининг қарийб 10 дан ортиқ туманида истиқомат қилиб келаётган энг катта этник бирлик ҳисобланади. М.Йўлдошев ўзининг «Найманми ёки най биланми?» номли мақоласида қуйидаги фикрларни билдиради: «Найман» сўзининг маъноси икки хил таҳлил қилинади: биринчиси мўғул тилидан олинган бўлиб, «саккиз» сонини ифодаласа, иккинчиси қадимий туркий тилдан олинган бўлиб, «най-одам», «ман» эса эгалик қўшимчасидир.

Бунда асосан биринчи фикр устувордир. Чунончи, В.Бартольд, И.Бередин каби олимлар найманларнинг этногенезини мўғуллар билан боғлайдилар. С.Амонжолов ва Н.Аристов эса найманларни турк деб ҳисоблайдилар. Бунга сабаб, қадимги шарқ қўлёзмаларида ҳамда Ўрхун ёзувларида «саккиз ўғиз» қабила иттифоқи тилга олинади: тахминан X аср ўрталарида мўғул уруғига мансуб бўлган халқлардан бири киданлар саккиз ўғизлар деб аталган туркий қабилани босиб олганлар ва мўғул бўлмаган бу қабила бирлигини «найманлар», яъни «саккиз ўғизлар» деб атай бошлаганлар.

Абулғозий Баҳодирхон ўзининг «Шажараи турк» асарида найманларни қадимий халқ сифатида эслайди.[1; 36-б.] XII асрнинг охирида Чингизхон найманларга қарши ҳужум бошлайди ва 1206 йилда найманларнинг Кучлук давлатини тугатади. Ерлари босиб олинган найманларнинг катта бир қисми мўғулларга тобе бўлади ва ўзларининг эски жойларида – Олтой, Иртиш дарёси бўйларида қолади. Кейинчалик найманларнинг катта қисми Хоразм ва Мовароуннаҳрга кўчиб ўрнашганлар. Бу этник гуруҳнинг аксарияти Зарафшон дарёси ирмоқлари бўйлаб жойлашган.

Найманларнинг асосий қисми бугунги кунда Самарқанд вилоятининг Пастдарғом, Ургут, Пайариқ, Оқдарё, Каттакўрғон, Нарпай, Иштихон, Пахтачин, Қўшработ, Нуробод туманлари, Навоий вилоятининг Хатирчи туманида истиқомат қилади.

Шунингдек, Зарафшон воҳасида кенг тарқалган этник гуруҳлардан яна бири манғитлар ҳисобланади. Манғитлар – йирик қабилалардан бири. Ўзбекистон ҳудудида яшовчи манғитлар бир қанча йирик ва майда уруғларга бўлинган. Энг йириклари: оқ манғит, оч манғит, қора манғит, чала манғит, бойғунди манғит. Бундан ташқари, яна темирхўжа, исобой, гаулак, кўса, тоз, қорабайир, бақирчи, кула, тамғали, манғит қозоқ, ўн икки чўқай, гала ботир, бешкал, чобакчак, уз, уволай ва бошқа уруғлар ҳам бўлган. Бугунги кунда манғитлар Самарқанд вилоятининг Булунғур, Жомбой, Каттакўрғон, Нуробод, Қўшработ ва Ургут туманлари бўйлаб кенг тарқалган бўлиб, уларнинг турмуш тарзи ва урф-одатларида бирмунча фарқлар мавжуд.

Зарафшон дарёсининг ўрта оқими, бугунги кундаги Иштихон, Оқдарё, Пайариқ ва Қўшработ туманларида қўнғирот, қипчоқ, туркман, жалойир, найман, манғит, туёқли этник бирликлари нисбатан кўпчиликни ташкил этади.

Қўшработ тарихи бўйича илмий изланишлар олиб борган А.Мамановнинг ёзишича, Самарқанд вилоятининг Қўшработ туманида яшаётган туркий қабилаларни рус олимлари ўзбек туркманлари ёки Нурота туркманлари деб аташган. Улар Қўшработ ҳудудларига Нурота орқали кириб келишган. Чунки уларни туркманлар деб бўлмади. Чунки тили, антропологик тузилиши ва этник таркиби жиҳатидан туркманлардан тубдан фарқ қилади. Қадимда Нурота ҳудудларида форсийзабон халқлар яшаган. Улар туркий қабилалар келгунча ўтроқлашиб олишган. Туркий қабилалар чорвачилик билан шуғулланганлари сабабли тоғ ёнбағирларига кенг ёйилиб кетишган. Кейинги даврларда туркий қабилаларнинг кириб келиши ва улар билан аралашиб кетиши натижасида ўз қиёфаларини ўзгартиришган. Лекин бошқа ҳудудда яшаётган халқлар қўшработликларни «туркманлар» деб ҳам аташади. [9; 19-б.]

А.Маманов ўзининг «Оқтепа тарихи» асарида келтиришича, ўзбек туркманлари, яъни Нурота туркманлари иккита катта гуруҳга (йигирма тўрт ота ва беш ота манқишлов) бўлинади. Бу гуруҳлар ҳам, ўз навбатида, бир неча қабила ва уруғларга бўлинган. Масалан, ғозаёқли, бўгажили, қонжиғали, бароқ ва бошқалар. Муаллифнинг фикрича, уларнинг лаҳжасида «й» ҳарфи ўрнига «ж» ҳарфи ишлатилади. Туман ҳудудида яшаётган аҳолининг бир қисми ўзларини жалойирлар деб аташади. Жалойир элини Қайдухон (*Чингизхоннинг еттинчи бобоси Дутумнанхоннинг тўнғич ўғли*) сургун қилганидан сўнг улар бу ҳудудларга келиб жойлашганлар. Улар ярим ўтроқ турмуш тарзида кун кечириниб, асосан чорвачилик, деҳқончилик ва хунарманчилик билан шуғулланишган. Бу этник бирликнинг катта қисми Оқтепанинг юқори қисми, Оқтоғ этакларида кенг яйлов бўйлаб жойлашган. У ерлар ҳозир ҳам Жалоир адир деб номланади. Кейинчалик уларнинг бир қисми Оқтепа ҳудудига келиб ўрнашган. Кейинчалик улар Абайтўш, Сувти, Итбўрбой, Ғозоёқли, Тувадоқ каби бир қанча майда уруғларга бўлиниб кетади.

Бизни қизиқтирган жалойир қабиласи этногенези тўғрисида муҳим манбалар сирасига Рашидиддиннинг «Жомеъ ут-таворих», Улуғбекнинг «Тарихи арбаъ улус» ва Абулғозийнинг «Шажарайи турк» каби тарихий асарлари киради. Мирзо Улуғбек ва Абулғозий асарида жалойир қабиласининг этногенези ҳақида деярли бир хил маълумотлар учрайди. Ушбу тарихий манбаларга кўра, жалойир қабиласи «соф» мўғул қабиласидан бўлиб, Дарлакин наслидандир. Дарлакин насли эса Нукуз авлодидир. Нукуз авлодининг келиб чиқиши эса мўғуллар ва тоторлар ўртасидаги жанг ҳамда Арнакул тоғига боғлаб таърифланади. Хулоса қиладиган бўлсак, жалойир қабиласи соф мўғул қабиласи бўлиб, XIII асрнинг 20-йилларида Чингизхоннинг ҳарбий юриши даврида ўлкамизга кириб келган.

Ўзбек халқининг шажара ва шевалари билан шуғулланган Х.Дониёров «Самарқанд вилоятининг Қўшработ ва Пайариқ туманларида кўнғирот уруғи нисбатан кенг жойлашган» – деб ёзади. Кўнғирот сўзининг этимологияси аниқланмаган. Бир фикрга кўра, у «қорақарға» [6; 87-б.], бошқа фикрга кўра, «кўнғир» ва «от» сўзларидан ҳосил бўлган дейилади. Тарихий далиллар ҳар икки фикрни инкор этади. Кўнғирот сўзи, аслида, хунн-чурр-ют сўзларидан ташкил топиб, олдинги икки сўз қабилалар (яъни хунн(хион)лар билан хуррийлар) номини, ют эса ҳам кўплик, ҳам ҳарбий тузилма маъносида тушунилиб, хунн ва хуррларнинг ҳарбий иттифоқи деган маънони

англатади. Иттифоқ номи этник номга айланиб, хунхурот-хунхирот-қўнғирот тарзида ифодаланадиган бўлди.

Маълумотларга қараганда, қўнғиротлар орасида энг катта гуруҳ вахтамғали бўлиб, у 20 та катта уруғга бўлинади. Булар очамайли, баймоқли, тароқли, чиниқли, қазаёқли, чўмишли, қайчили, ишқили, қийғочли, жилонтамғали, болғали, қорақўнғирот, бўгажели, ўювли, хандақли, ирғоқли, абоқли, кесовли, гиламбобли ва ушкили уруғларидан иборат бўлиб, мазкур уруғларнинг кўпчилиги Самарқанд вилоятининг асосан дашт воҳалари бўйлаб жойлашганлар.

Худди шундай маълумотлар, Сурхондарё худудида қўнғиротларнинг вахтамғали уруғи яшаганлиги тўғрисида бошқа тарихчиларнинг далиллари мавжуд. Хусусан, Б.Кармышева вахтамғали уруғи кўпроқ Шеробод воҳаси, Сурхоннинг қуйи оқими, Амударё водийси ва Термиз атрофида, Қоратоғдарё ҳавзасида, Шерободдарёнинг ўрта оқими ҳамда Кўхитанг тизмасининг шарқий ён бағридаги бир қатор қишлоқларда яшайди. Шунингдек, Б.Х.Кармишевани ёзишича, улар Кўхитангдарё водийсида ҳам бўлганлигини таъкидлаб ўтади.[8; 94-с.]

Қипчоқлар ўзбек элатининг энг катта ва асосий қабилаларидан бири ҳисобланади. “Равзат-ус сафо”, “Тарихи мулки ажам”, “Шажараи турк” асарларидаги фикрларга асосланиб Н.Баскаков “қипчоқ” сўзининг қипчоқ ёки қипчоқ шакллари келтириб, у дарахтнинг қобиғи ёки қаваги маъноси ифодаланишини кўрсатади. [3; 92-94-с.]

Қипчоқлар Самарқанд вилоятининг Булунғур, Каттакўрғон, Пайариқ, Пастдарғом, Жомбой туманларида ўтроқлашиб қолган ҳамда бевосита уруғ номи жой номларига кўчиб ўтган. Масалан, Каттакўрғон туманида Қипчоқ, Қипчоқравот, Жомбой туманида Сарипчоқ, Пайариқда Челак, Қипчоқ ҳамда Пастдарғом туманида Қорақипчоқ қишлоқлари бунинг ёрқин мисолидир.

Тарихий маълумотларга кўра, хитой-қипчоқлар яшайдиган худудларда Янгиқўрғон, Пайшанба, Даҳбед ва Челак шаҳарлари кирган. XIX асрнинг биринчи ўн йилликларида хитой-қипчоқлар худуди амир ва унинг амалдорларига қарши кураш майдонига айланган. Умумий солиқлар ва йиғимлар ҳамда ҳар хил ҳарбий мажбуриятлар, доимий урушлар аҳолини хонавайрон қилган. Амлоқдорларнинг ўзбошимчалиги кучайиб, 1821 – 1825 йилларда Зарафшон водийсининг ўрта қисмида (Миёнқолда) ўзбек уруғлари ўртасида қўзғолон кўтарилишига олиб келган. Улар «етти қабила» таркибига кирувчи хитой-қипчоқ қабилалари бўлган.

Шунингдек, хитой-қипчоқ уруғи Ўрта Осиёда ўзбеклар ҳамда Қримдаги нўғойлар орасида ва Кавказ ўлкасида учрайди. Ўрта Осиёда хитой-қипчоқлар биринчи марта XVII асрнинг иккинчи ярмида тилга олинган. Зарафшон водийсида XVII асрда хитой ва қипчоқ уруғи аралашиб кетиб, хитой-қипчоқ уруғини ташкил қилганлар. XIX асрнинг биринчи ярмида хитой-қипчоқларнинг сони тўғрисида ҳар хил маълумотлар бор.

Натижа

Юқорида номлари келтирилган ўзбек халқининг катта бир қисми жуда қадим замонлардан бери Самарқанд воҳаси худудида ўтроқ ҳолда яшаб келган. Воҳада цивилизация тараққий топиши натижасида уруғлар ўртасидаги ассимиляция жараёни юз беради. Аҳолининг шаҳарлашиш маданияти этник маданиятдан устун кела бошлайди. Натижада воҳа аҳолисида маданиятлар бирлашуви жараёни содир бўла бошлайди.

Этнограф олим Х.Дониёровнинг таъкидлашича, “воҳа аҳолисининг аксарият қисми аллақачонлардир ўзларининг қандай қабила ва уруғларга мансуб эканликларини унутиб юборишган. Фақат дашт ва тоғлик ерларда яшовчи ўзбекларгина ўзларининг қандай қабила ва уруғга мансуб эканликларини яхши билишади”. [5; 63-69-б.]

Самарқанд вилояти Маҳалла ва нуронийларни қўллаб-қувватлаш бошқармаси маълумотларига кўра, бугунги кунда воҳа ҳудудида турли этник миллатлар: ўзбек, тожик, эроний, қорақалпоқ, қозоқ, рус, қирғиз, туркман, татар, корейс, озарбойжон, афғон, украин, белорус, яҳудий ва бошқа миллат вақиллари биргаликда истиқомат қилиб келишмоқда.

Хусусан, 2023 йил ҳолатига кўра таҳлил қиладиган бўлсак, ўзбеклар 3 млн. 858 минг нафарни ташкил этиб, бутун воҳа ҳудуди бўйлаб кенг тарқалган. Воҳадаги иккинчи катта этник миллат бу тожиклар ҳисобланади. Тожиклар 134 минг 903 нафарни ташкил этиб, асосан воҳанинг шимолий қисми, яъни Тожикистон билан чегарадош туманларда Самарқанд шахрида (82 минг 875 нафар), Самарқанда туманида (35 минг 216 нафар), Ургутда (8 минг 254 нафар), Жомбой туманида (1 минг 322 нафар) ва Тойлоқ туманида (519 нафар) яшаб келишмоқда. Шунингдек, вилоятнинг ғарбий қисмида, яъни, Пастдарғом (3 минг 905 нафар) ва Нуробод туманларида (2 минг 486 нафар) ҳам тожик миллатига мансуб аҳоли истиқомат қилиб келишади.

“Самарқанд воҳасида тожик миллатининг асосий истиқомат қилувчи ҳудудлари сифатида Тожикистон билан кўшни Самарқанд шаҳри, Ургут, Тойлоқ, Жомбой туманлари тушунилади” – деб ёзади А.Турабов. Муаллифнинг қўшимча қилишича, бу ҳудудларда тожик миллатига мансуб манзилгоҳ номлари ҳам мавжуд. Масалан, Тожик, Тожиклар, Тожикравот, Тожикнисбат, Тожиковул қишлоқларидир. Булар асосан ўзбеклар билан тожиклар кўшни яшайдиган ҳудудларда учрайди. [14; 94-б.]

Шунингдек, воҳадаги дала тадқиқотлари олиб борилганда бугунги кунда Самарқанд шахрида (*Бекҳо, Боғи Сафед, Чармгари, Чилстун, Даҳбедий, Ҳазора, Лоҳутий, Мулиён, Мулиёнипоён, Навбоғчиён, Саттепо, Сўзангарон, Ургути, Ёминий, Заргартепо*), Самарқанд туманида (*Ангаралмос, Чоршанба, Дехнав, Конирил, Кўсаҳо, Ўрташиқ, Қавчинони боло, Ҳаймари боло, Ҳаймарипоён*), Жомбой туманида (*Хитойпоён*), Ургут туманида (*Чорраха, Камангарон, Торинжаск, Вағашти, Сой Ғўс, Совғон, Калангар*) тожик миллатига мансуб аҳоли истиқомат қиладиган маҳалла ва қишлоқлар мавжудлиги аниқланди.

Таъкидлаш жоизки, Самарқанд воҳа аҳолиси қадимдан ўтроқ яшаб, деҳқончилик, хунармандчилик ва савдо-сотик билан шуғулланиб келган. Уларнинг аксарияти туркий тилли халқлар ҳисобланган. Улар ўз навбатида воҳада тожиклар, эронийлар, араблар, яҳудийлар ва бошқа миллат вақиллари билан биргаликда истиқомат қилиб келишмоқда. Тожик миллатига мансуб аҳолининг қадим даврлардан буён ўзбек миллати била ёнма-ён яшаб келганликлари тарихий далилалар билан исботланган. Тожик этник миллати келиб чиқиши нуқтаи назаридан эроний тиллар оиласига мансуб бўлсада, Самарқанд, Бухоро вилоятларида истиқомат қилиб келаётган миллат вақиллари маданият жиҳатдан, турмуш тарзидаги кундалик дунёқарашлари жиҳатдан туркий этник гуруҳ вақилларининг маданиятига жуда яқиндир.

Самарқанд тожикларда жуда қадимдан буён бир қанча санъат турлари ривожланиб келган ва воҳа этномаданиятига ўзига ҳос тарзда таъсир кўрсатган. Тожиклар моддий ҳаётида хунармандчилик турларининг ўрни ва аҳамияти юқори саналади. Хусусан, нафис санъат турларидан наққошлик ва заргарликнинг ҳилма-хил турлари кенг ривожланиб келган. Тожиклар маданий ҳаётида ганч ўймакорлиги, ёғоч ўймакорлиги, терракот (куйдирилган сарғиш-қизил лойлар) ишлаш хунарлари, халқ каштачилиги хунармандчилиги соҳалари машҳур бўлган. Муаллифнинг таъкидлашларича, Самарқанд ва Бухоро тожик каштачиларининг маҳоратига тенг келадигани бўлмаган.

Самарқанд ва Бухоролик “**Эроний**”ларнинг тарихини ўрганган олим Ш.Тохтиев эронийларни “XX аср бошларида Эрондан келган муҳожирлар” деб атади. Айнан шу даврда эронийлар Марказий Осиёда янги келган аҳолининг сезиларли ва ўсиб бораётган қатламни ташкил қилган. Уларнинг сони, айниқса, Эрон билан чегарадош ҳудудларда тез ортди. Масалан, Транскаспий минтақасида 18511 нафар эронлик яшаган. Туркистон ўлкасининг бошқа шаҳар ва вилоятларида ҳам аҳолисининг салмоқли қисмини Эрондан келганлар ташкил этган. 1910 йилда Самарқандда 300 га яқин Эрон фуқаролари рўйхатга олинган бўлса, улардан ташқари бу ерда Россия империясига тобе бўлган форсларга тили ва динига яқин бўлган 16 мингдан ортиқ “эронийлар” яшаган. [11; 124-129-с.]

М.Вахабовнинг маълумот беришича, эронийлар ҳам ўзларини тожик деб аташган. Эронийлар ўзининг “тожик” номини ўзининг эски ватанидан олиб келиши мумкин эди. Маҳаллий аҳоли: «Мо тожик ро ирониҳо мигуим», дейди. Бу эса таржимада: “Эронликларни тожик деймиз” деган маънони билдиради. Тожик халқи (шунингдек, ўзбеклар ҳам) IX–XI асрларда асосий хусусиятларда шаклланган. [4; 58-80-с.]

Ҳозирги кунда ҳам Самарқанд воҳасида эроний миллатига мансуб аҳолининг улуши (23.288 нафар) юқори саналади. Эронийларнинг катта қисми Самарқанд шаҳри (21.732 нафар) ва туманига (1.395 нафар) тўғри келади. Қисман Пасдарғом туманининг А.Темур, Бўстон, Фурқат, Гулакандоз, Пўлатчи ва Турон маҳаллаларида (160 нафар) яшаб келишмоқда.

Хулоса

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Самарқанд воҳасида қадимдан ривожланиб келган миллий хўжалик маданияти даврлар ўтиши билан ўзига хос этник урф-одатларни юзага келтирди. Бу миллий урф-одатлар бутун воҳа бўйлаб ҳозиргача эъзозланиб, бугунги кунгача этник гуруҳлар ўртасида маданий яқинликни вужудга келтирди. Воҳа бўйлаб бир-биридан у даражада фарқ қилмайдиган хўжалик турлари ривожланди. Демак, Самарқанд воҳасида яшайдиган халқлар ва элатлар ўзаро жисплашиб, ягона ижтимоий ва маданий муҳитни шакллантирди.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Абулғозий Баҳодирхон. Шажараи турк. – Тошкент, 1992. – Б.36.
2. Байчоров С.Я. Этимология этнонима ас // Проблемы этимологии тюркских языков. -Алма-Ата, Гылым, 1990. -С. 279-289.

3. Баскаков Н.А. К вопросу о происхождении этнонима кыргыз // Советская этнография. – 1964. - №2. – С. 92-94.
4. Вахабов М.Г. Формирование узбекской социалистической нации. – Т., 1961. – С.58-80.
5. Дониёров Х. Қипчоқ ўзбекларининг тарихи ва қипчоқ этноними ҳақида // Материалы XXIII научной конференции СамГУ. – Самарканд: 1966. – Б. 63-69.
6. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. – Тошкент: Фан, 1968. – Б.87.
7. Жабборов И. Ўзбеклар (анъанавий хўжалиги, турмуш тарзи ва этномаданияти). – Тошкент: Шарқ, 2008. – Б.10.
8. Кармышева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. -М., 1976. -С. 94.
9. Маманов А. Қўшработ тарихи. – Самарқанд, 2014. – Б.19.
10. Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий. 1т. Часть 1. -Санкт-Петербург,1893. - С.533.
11. Тохтиев Ш.Р. Краткая история самаркандских и бухарских «Ирани». Вестник Челябинского государственного университета. 2012. № 33 (287). С. 124–129.
12. Турабов А.М. Самарқанд вилояти этноним ва этнонимларининг таҳлили: фил. фан. ном. ... дис. Тошкент: 1999. – Б. 38.
13. Турабов А.М. Самарқанд вилояти этноним ва этноним..... – Б. 51.
14. Турабов А.М. Самарқанд вилояти этноним ва этноним.... – Б. 94.
15. Элмуродов Н. Зарафшон (Миёнқол) воҳаси ўзбек халқи этник гуруҳлари. – Самарқанд, 2008. – Б.36.
16. Элмуродов Н. Зарафшон (Миёнқол) воҳаси... – Б. 51 – 53.
17. Ҳасанов Ҳ. Ўрта Осиё жой номлари тарихидан. – Т.: Ўқитувчи, 1965. – Б. 81.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES Special Issue

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари** электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).